

NİGARİ

Doç. Dr. Ayşe Özel

1953 Yılında İstanbul'da doğdu. 1978 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Resim ve 1979 yılında Geleneksel Türk Sanatları bölümlerinden Yüksek Lisans dereceleri ile mezun oldu. 1986 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden Sanatta Yeterlik olarak 1998 yılında Doçent oldu. Halen Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'nda görev yapmaktadır. Sanat ve Sanat eğitimi alanında makaleleri ve bildirileri olan Ayşe Özel biri yurt dışında olmak üzere on kişisel sergi açmış, pekçok yurt içi ve yurt dışı karma sergiye katılmıştır.

Osmanlı minyatür sanatı içerisinde Fatih Sultan Mehmed'in portre sanatına olan yoğun ilgisi nedeni ile başlayan portre sanatı daha sonraki yıllarda da sürekliliğini sürdürmüştür ve bu alanda ilginç örnekler ortaya çıkmıştır.

16. yy. da bir dizi portresi ile karşımıza Nigari takma ismini kullanan nakkaş ve şair aynı zamanda denizci olan Haydar Reis çıkar. Haydar Reis İstanbul'da Galata'da doğmuştur. Nigari Farsça resim anlamına gelmektedir. 1572'de öldüğüne ve 80 yıl yaşadığına göre doğduğu tarih yaklaşık 1494 olmalıdır. Satranç oyununda usta olan büyük babasının ününü Fatih Sultan Mehmed'de duymuş ve onu İstanbul'a davet etmiştir.

Galatalı olması dolayısı ile gemicilerle tanışmış, denizciliğe ilgi duymuş, denizlere açılmış ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde donanma reisliği yapmıştır. Hasan Çelebi tezkiresinde onun denizciliğinden şu şekilde bahsetmektedir. "Galatalı olması dolayısı ile deniz hayatı ile aşına olmuş, kısa zamanda reislik mesleğine girmiş, mükemmel bir denizci olmuş ve engin denizleri ayağı altına almıştı." Aynı zamanda şiirlerde yazan Nigari için Hasan Çelebi şöyle devam etmiştir. "Böylece gemisi ile deryaları aşarken gemi ve denizle ilgili yazdığı şiirler elden ve dilden düşmez şiirler olmuş. Adeta kelimeler sütunu haline gelen mısraları ve bu mısraların yer aldığı kağıtlar rüzgara yelken olmuş, engin denizlere dümen kırmıştır."

Galata'nın Tophane tarafında bulunan evi döneminin sanatçıların, yazarların, seçkin kişilerin toplandığı, sohbet ettiği bir yer olmuş, daha sonra Eyüp'te dervişler ve kalendrlere toplantı mekanı olacak olan bir tekke açmıştır.

Seksen yaşına yaklaştığı sıralarda ölmüş ve Eyüb Sultan semtinde Zal Mahmud Paşa Camii yakınındaki bir bahçeye gömülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğunun üç padişahının Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II.Selim dönemlerinde yaşamış olan Nigari sarayın ehl-i huref topluluğuna bağlı bir sanatçı olmamasına rağmen bu

Resim 1; Barbaros Hayrettin Paşa

dönemde portre resminde uzmanlaşmış olarak bilinen tek sanatçıdır.

Nigari'nin günümüze kalabilmiş olan portrelerinden en bilineni Barbaros Hayreddin Paşanın portresidir. Gemiciliğe olan ilgisi nedeni ile tanıdığı Barbaros Hayreddin Paşa ile aralarında bir dostluk oluşmuş ve onun padişaha sunulmak üzere bir portresini yapmıştır (TSMK. H.2134-9). Barbaros'un Nigari tarafından 29x 46 cm boyutlarında ortadan ikiye bölünmüş kalın bir kağıdın sol tarafına yapılan portresi 26.1x19.5 cm boyutlarındadır. Kağıdın sağ tarafında ise Nigari'nin Barbaros'la olan yakınlığını içeren, aynı zamanda şair olan Nigari'ye ait bir beyit yazılıdır. Bu beyitte padişaha hitaben şöyle denilmektedir:

*Padişahım
Reisler çok veli Nakkaş Haydar
Olardan hem şeci'dir hem dilaver
Gezenler görmediler mülkü Rusi
Nigari şöyle yazdı Barbarosi*

(Deniz kaptanları çoktur ancak bunlardan Haydar ayrıca ressamdır. Aynı zamanda asaretili bir kişidir. Onun gibisin! Rusya'yı gezenler bile görmediler. Nigari Barbaros'un resmini bunlara dayanarak çizdi).

Petrol yeşili düz bir zemin üzerine yerleştirdiği portresinde Nigari Barbaros'u beyaz saçlı ve sakallı yaşlı biri olarak betimle-

Resim 2; Kanuni ve iki has odalı

miştir. Yüzü kırmızı ve toplucadır. Başında büyükçe bir sarık bulunmaktadır. Sol elinde tuttuğu karanfili koklamakta, sağ elinde ise murassa esasını tutmaktadır. Üzerinde kısa kollu içi kürklü bir kaftan ve kürkün içerisinde mavi renkli bir iç elbisesi vardır. Belinde sarılı bir kuşak ve kuşağa sokulmuş bir hançer görülmektedir. Adının bile Akdeniz'i inletemediği Barbaros'un bu özelliği portrede böyle bir izlenim vermese de resimdeki desen gücünü fark ederiz.

Barbaros'un portresinde Nigari'nin Osmanlı geleneği içinde pek kullanılmayan büst ya da yarım portre biçimini kullandığı ve Osmanlı geleneğine aykırı olan tam profili benimsediğini görmekteyiz. Bu etki muhtemelen örneklerini gördüğü Avrupa portrelerinden gelebilir. Dolayısı ile bu özellikler onu geleneksel çizginin dışına çıkaran özelliklerdir.

Arifi'nin Süleymannâme'sinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Barbaros Hayreddin Paşa'yı kabul sahnesi vardır (360a). Andrea Doria'dan korkan padişah çözüm bulması için Barbaros'u çağırmıştır. Olağanüstü bir gösteri ile İstanbul'a gelen Barbaros'u sultan'ın huzurunda gösteren bu minyatürde ki Barbaros tasviri ile Nigari'nin portresi benzerlikler göstermektedir. Dolayısı ile bu

benzerlik Nigari gibi usta bir ressamın bu ünlü eserin resimlenişi sırasında ehl-i hüref topluluğu arasında olabileceğini akla getirebilir.

Osmanlı padişahları içerisinde Fatih Sultan Mehmed'in portreye olan yoğun ilgisine rağmen oğlu II. Bayezid babasının bu alandaki anlayışını benimsememiş, Selim'in çabaları yetersiz kalmış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Kanuni'nin Avrupalı sanatçılar tarafından çok sayıda portreleri yapılmış olmasına rağmen sultanın bu alana özel bir ilgisi olmaması nedeni ile Osmanlı sanatçıları tarafından yapılan portreleri çok az sayıdadır. Sultanın Osmanlı sanatçıları tarafından bir tarihi metin ya da diziden bağımsız ve tek olarak yapılmış olan ve bilinen iki portresinde de sultan hayatının son yıllarında tasvir edilir. Bu portrelerden bir tanesi Nakkaş Osman'a aittir. Diğeri ise Nigari lakabıyla tanınan Haydar Reis'e atfedilir. 1560-65 yıllarında yapıldığı düşünülen ve 41.1x30cm boyutlarındaki bu resimde (TSMK. H.2134, y,8) Kanuni Sultan Süleyman bahçede ardında iki has odalığı ile birlikte görülmektedir. Ellerinde hükümdarlığının simgesi olan kılıcı taşıyarak yürüyen, biri kırmızı diğeri yeşil elbise giymiş olan silahtarlar gözleri yerden kalkmayarak hürmetle Kanuni'yi takip etmektedirler. Resmin zemini siyaha yakın zeytunidir. Sağ eline mendilini almış olan Kanuni'nin başında sorguçlu resmi kavuğu vardır. Silahtarlarının giysilerinden bile daha sade olduğunu gözlemlediğimiz Kanuni'nin yaşlılık yıllarındaki dindarlığı ve dünya nimetlerinden uzaklaşmış olması adeta sade giysileri ile vurgulanmıştır. Yaşlı bedenini ısıtan açık mavi renkte mütevazı bir kürk giymiş, dalgın, düşünceli, yaşlı ve yorgun bahçede dolaşmaktadır. Zaferlerle dolu geçen yılların yanında oğullarını ve eşini kaybetmiş olmasının hüznünü ve yalnızlığını gözlemleyebiliriz. Kendisini bizzat görmüş olacağı düşünülen sanatçının bu özelliği, onu kendinden önce ve sonra bu alanda çalışmış olan sanatçılardan farklı kılar. Resmin sağ alt köşesinde yer alan adeta tek dalı kalmış, kurumuş ağaç gövdesi de bu görüntüye eşlik etmektedir. Genellikle sultan portreleri resmi bir kimlik içerisinde olmalarına rağmen Nigari'nin

kendi üslubu içinde resmettiği bu portre onun görevlendirilmiş bir sanatçı olmaması olasılığını akla getirmektedir. Sanatçı eğer sultanın günlük yaşamını bu kadar yakından izleyebiliyorsa bu da Nigari'nin sultana yakın olabildiğinin bir göstergesi olabilir. Nigari bu portrede de Barbaros'un portresini yaparken kullandığı tam profili tercih etmiştir.

Nigari, yerli ya da yabancı sanatçılara pek portresini yaptırmaya meraklı biri olmamasına rağmen II. Selim'in henüz Kütahya'da şehzade iken özel ortamlarda oldukça gerçekçi portrelerini yapmıştır. II. Selim ziyafet sofralarına, şaraba, sohbetlere meraklı, şiir ve müzik seven bir kişiliğe sahipti. Onun nedimi olan Nigari'nin de espirili, neşeli ve keyifli bir kişiliği vardı. Nitekim kaynaklar da onu espri ve şakalarıyla ünlü, hoşsohbet birisi olarak tanımlar. Yaşanan bazı anları resmetmek görevi şehzadeye hoş vakitler geçirtmek olan nedimin işinin bir parçasıydı. Kaynaklar Selim'in suretlerini benzetmekte Nigari'nin pek usta olduğunu yazarlar. Selim'in Nigari tarafından yapılmış olan bilinen iki portresi günümüze gelebilmiştir. Bunlardan biri şehzadeyi bir köşkte nedimleri ile müzisyenler eşli-

ğinde eğlenirken, diğeri şehzadeyi ok atma talimi yaparken göstermektedir.

Şehzade Selim'i bir köşkün içinde elinde şarap kadehi nedimleri ve müzisyenler arasında oturur pozda gösteren ve Nigari'ye atfedilen yaklaşık 1561-1562 tarihli bu minyatür 37.4x24.5 boyutlarında çift yapraklı bir grup portresidir. Cenevre'de Prens Sadruddin Ağa Han koleksiyonundadır (TM.5). Şehzade penceresinde "Sultan Köşki" yazılı bir köşkün içersinde nedimleri ve müzisyenler eşliğinde eğlenmektedir. Çift sayfa olarak hazırlanmış bu meclis sahnesinin sol sayfasında şehzade sağa dönmüş ve bağdaş kurarak oturmuştur. Elinde şarap kadehi ve mendil tutar. Sarığında üç sorguç vardır. İçkiden şişmiş ve kızarmış yuvarlak yüzü, mavi gözleri, kestane rengi bıyığı ile zamanında yapılmış diğer tasvirleri ile benzeşir. Selim'in çevresinde saygınlık uyandırabilmek için gösterişli giysiler giydiği, birkaç sorguçlu sarık taktığı, makyaj yaptığı hatta kırılmış sakalını boyadığı bilinmektedir. Dolayısı ile yakından tanıdığı şehzadenin bu özelliklerini bize yansıtmakta zorlanmayan Nigari'nin yetenekli ve özgün bir sanatçı olduğunu burada da tekrarlayabiliriz. Nigari elinde şarap kadehi ile tasvir ettiği şehzade Selim portresinde bir hükümdarın yaşamından özel bir kesiti yansıttığı gibi resim Kütahya sarayının keyifli ve eğ-

Resim 3; II. Selim ve musiki meclisi

Resim 4; II. Selim ve musiki meclisi

Resim 4; II. Selim ok atarken

lenceli havasını da yansıtmaktadır.

Selim'in elinde şarap kadehiyle sağa dönük portresi sazandelerin sola baktığı diğer bir resimle çift sayfa olarak tasarlanmıştır. 37.8 x 25.3 cm boyutlarındaki bu resim Los Angeles İli Sanat Müzesindedir (M.85.237.20). Resmin sağ üst köşesindeki sazandelerden birinin ilgisi arkasındaki garip görünümlü bir kişiye yönelmiştir. Yukarıdaki kartuşta:

"Nigari bende-i Sultan Selim Han"

(Sultan Selim Han'ın resim gibi bir kuyum) yazması, bu figürün Nigari olabileceğini düşündürür. Kaynaklar onun tuhaf giysilerinden de söz ederler. Resmin altına doğru diz çökmüş olarak betimlenmiş olan şehzadenin musahiplerinin adları yanlarına yazılıdır. "Cenab Paşa Bendenüz", "Kurd Beg" gibi.

Şehzade II. Selim'i betimleyen Nigari'ye ait olan diğer resim ise onun bir başka tutkusunu gösteren, hükümdarlara özgü bir spor olan ok atarken onu betimleyen resimdir (TSKM, H.2134, y,3). 40.5x57 cm boyutlarındaki bu resimler karşılıklı iki sayfada yer almaktadır. Soldaki resimde şehzade sol elinde yayı ile sağ elinden oku fırlatmıştır. Sağ elinin baş parmağında da zehir vardır ki yayın kirişi bununla sıkıştırılarak çekilir. Kaftanının sadece sol kolunu giymiş olan şehzade sağ koluyla ok atılırken kuvvet almak istediği için sağ kolunu çıkarmış-

tır. Bir önceki resimde olduğu gibi yine zengin ve gösterişli giysiler içerisinde. Şehzadelere yasak olmasına rağmen sakalı vardır. Bu da onun saltanatın tek varisi olmasından kaynaklanmaktadır. Sultanın arkasında sağ elinde karanfil olan silahtarağa sol eilinde de II. Selim'in oklarını tutmaktadır. Şehzadenin ayaklarını bastığı yer taşlıktır. Koyu sarı pabuçları vardır. Sağdaki resimde sağ elinde Selim'in attığı okları yöneteceği hedefi tutan garip giysili bir adam durmaktadır. Hedefin üzerinde "Sultan Selim ok atduğudur" yazılıdır.

Nigari'nin kartuş içindeki birinci tekil şahıs mısrası, padişahın ok atışını övmektedir ve Selim'in okları yöneteceği hedefi elinde tutan tuhaf görünümlü kişinin kendisi olabileceğini imâ eder. Bir önceki resimde olduğu gibi:

*Nice medh itmiyeyin tir-u-kemanını şeha
O keman tiri bana yusuf ve gayrıya sinan*

(Nasıl meth etmiyeyim ki; o sultanın (sevgilinin) bakışları benim için erkek güzelliğinin sembolü Hz. Yusuf gibidir. O bakış (keman yayına benzeyen kaşlarının altındaki kirpiği yani oku) başkaları için tıpkı mızrağın keskin ucu gibidir).

Nigari'nin yurt dışındaki koleksiyonlarda bulunan iki portresi daha vardır. Bunlar Fransa Kralı I. François ve İspanya Kralı V. Charles'a aittirler. Daha önce Martin ve Binney koleksiyonlarında olan bu portreler bugün Harvard Üniversitesi Sanat Müzesindedir (1985.0214.0000A-B). 12x7 cm boyutlarında olan portrelerden Fransa Kralı I. François'in portresi tam profilden yapılmış, V. Charles'a ait olan öteki portre ise 3/4 profilden betimlenmiştir. Portrelerin altındaki yazıda "Sultan Selim'in isteğiyle hizmetkarın Haydar'a geldiler. Biri İspanyoldu, diğeri Fransız" diye yazılıdır. Martin'e göre bunlar Haydar Reis tarafından yapılmış, Rönesans dönemi sanatçıları Clouet ve Cranach'ın yapmış oldukları portrelerden kopye edilmişlerdir. Nigari'nin bu portreleri neden yaptığını bilmiyoruz. Ancak Kanuni'nin çağdaşları olan bu hükümdarların portrelerinin yapılış nedeni muhtemelen diplomatik ilişkilerin sonucu olabilir diye

düşünebiliriz. Nigari V. Charles ile I. François'in portrelerini yaparken benzerliği sağlayabilmek için de Avrupa örneklerinden yararlanmış olabilir. Bu etkiler nedeni ile yaptığı portrelerde geleneksel çizginin dışına çıkabilen özellikler göstermiştir. Portreler II. Selim olarak tahta geçecek olan şehzade Selim'e sunulmuştur.

Sözü edilen bu portrelerden başka muhtemelen Nigari'nin yaptığı düşünülen 1543 yılında Barbaros Hayreddin Paşa tarafından Nigari ile aralarındaki dostluğa dayanarak Fransız amirali Virginio Orsini'ye verdiği fildişi ve abanozdan yapılmış bir kutunun içerisindeki 11 Osmanlı sultanını betimleyen portrelerdir. Bu 11 portreye daha sonra Romalı tarihçi Paolo Giovio sahip olmuş ve muhtemelen bu örneklerden yola çıkılarak Osmanlı sultanların ın yağlıboya portrelerini yaptırmıştır. Giovio'nun 1552'de ölümünden sonra 1577'de basılan ve Osmanlı hanedanından bahseden tarih kitabında yayınlanan ağaç baskı portreler İsviçreli sanatçı Tobias Stimmer'in 1570-72 yılları arasında büyük olasılıkla bu yağlı boya sultan portrelerine dayanarak yaptığı çalışmalardır. Daha sonraları bu yağlıboya Osmanlı sultan portreleri tahta baskı yolu ile çoğaltılacak ve bunlardan yola çıkılarak Osmanlı sultanlarının seri halinde yapılan yağlıboya portreleri Avrupa koleksiyonlarına girecektir.

Nigari'nin Osmanlı geleneği içinde sık rastlanmayan büst ya da yarım portre biçimini kullandığı, ayrıca dörtte üç profili, ya da gene Osmanlı geleneğine aykırı olan tam profili benimsediğini örneklerde izledik. Her iki profil türü de Giovio'nun Osmanlı portrelerindeki yarım boy portre şemasıyla birleştirilmiştir. Nitekim Nigari'nin Barbaros Portresi ve Stimmer'in II. Mehmed portresi benzer bazı özellikler taşır. Her iki portrede de gövde dörtte üç profilden gösterildiği halde baş yarım profildir. Omuzlar her iki portrede de aynı benzer özellikler gösterir. Aynı şekilde Stimmer'in I. Bayezid portresi ile Barbaros'un portresi arasında da ortak özellikler vardır. Alnının çıkıklığı, kalın kaşları, sarıkların katlanış biçimi, ortadan ayrılarak farklı yönlere gidişleri, sarıkların alt kenarından geçen kalın bant

Resim 5; I. François
Resim 6; V. Charles

dikkati çeken benzerlikler olarak göze çarpmakta. Günümüze ulaşan portrelerine bakılınca Nigari'nin dikey dikdörtgen şemayı benimsediğini de farkedebiliriz. Ayrıca Giovio'da Nigari'nin resimierinin dikdörtgen olduğunu belirtmiştir. Dolayısı ile Giovio dizisinin büyük ölçüde Nigari'nin olduğunu varsaydığımız Osmanlı örneklerine dayandığından kaynaklarda söz edilmektedir.

Buradan da Osmanlı ve Avrupa sultan portreleri oluşturulurken yararlanan görsel kaynakların yoğun bir etkileşim içerisinde olduğunu ve Nigari'nin de bu etkilerden yararlanmış olabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz .

KAYNAKÇA

- Atasoy Nurhan-Çağman Filiz: **Turkish Miniature Painting**, R.C.D. Cultural Institute: İstanbul, 1974
- Atıl Esin. **Süleymanname** National Gallery of Art: Washington, 1986
- Binney Edwin. **Turkish Miniature Paintings-Manuscripts from the collection of 3rd**, The Metropolitan Museum of Art-Los Angeles County Museum of Art: Newyork, 1973
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi** Yapı Endüstri Merkezi Yayınlar C. II İstanbul, 1997
- Padisahın Portresi Teavir-i Al-i Osman** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2000
- Rogers J. M.-Ward R.M. **Süleyman The Magnificent**, British Museum, London, 1988
- Tanırdı Zeren **Türk Menyatür Sanatı** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara, 1996
- Ünver Süheyl, **Ressam Nigaris Hayatı ve Eserleri**, Milli Eğitim Basımevi: Ankara, 1946